

گزارش سیاستی نخستین نشست تخصصی مسئله جمعیت در برنامه هفتم توسعه

پاییز ۱۴۰۱

مقدمه

موسسه تحقیقات جمعیت کشور، یک مجموعه تحقیقاتی ملی در موضوع جمعیت برای کمک به اتخاذ تصمیمات صحیح و اصولی از سوی سیاستگذاران است که با عنوان «ارتقای کارآمدی سیاست گذاری جمعیت کشور» مطرح می‌شود.

در همین زمینه، یکی از بسترهای مهم سیاستی کشور، قانون برنامه پنج‌ساله هفتم توسعه است؛ که مسیر حرکت سایر قوانین و مقررات آتی کشور را برای مدت پنج سال در خود دارد. از آنجا که این قانون به موضوعاتی نظیر آموزش، بهداشت، مسکن، خانواده و ... می‌پردازد و این موضوعات هر یک به مسئله جمعیت و پویایی‌های آن ارتباط دارند، سندی جمعیت‌محور به شمار می‌رود. به‌علاوه در بند شانزدهم سیاست‌های کلی تدوین قانون برنامه هفتم به طور خاص با هدف سیاستی افزایش فرزندآوری تا نرخ ۲٫۵ فرزند به ازای هر زن تأکید شده است که حکایت از نیاز به تمهیدات محتوایی و مسئله‌شناسی و مسئله‌پردازی دقیق برای نیل به آن است.

در این راستا موسسه تحقیقات جمعیت کشور تصمیم گرفت ضمن عمل به مأموریت تحقیقاتی و سیاست‌پژوهی خود، طی سلسله نشست‌هایی تخصصی، نقطه نظرات کارشناسی درخصوص محورهای جمعیتی برنامه هفتم توسعه را بررسی کند.

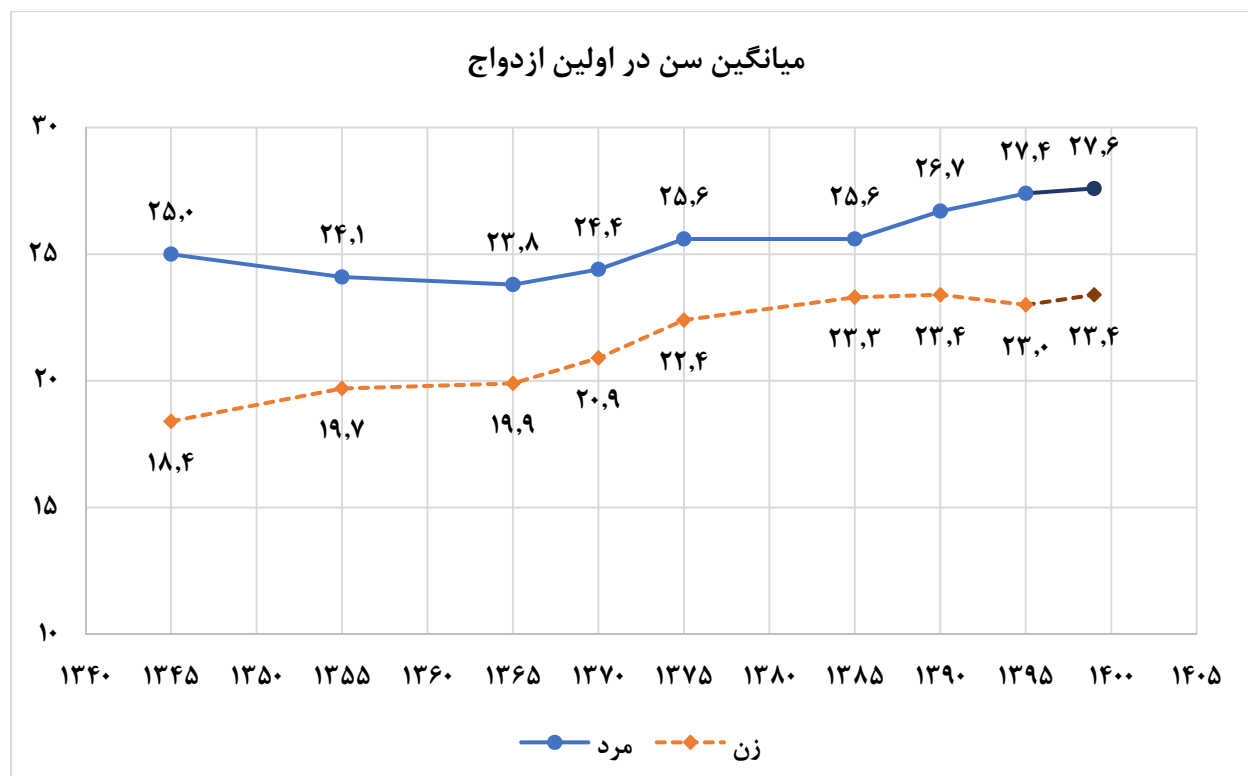
نخستین نشست تخصصی با عنوان «ازدواج؛ موانع و راهکارها» با هدف ریشه‌یابی موانع ازدواج و یافتن راهکارهای سیاستی با دعوت از حجت‌الاسلام دکتر محمد دادرشت و دکتر علیرضا لاور، از مشاوران خانواده و اندیشمندان مسئله ازدواج جوانان در حضور دکتر مسعود عالمی نیسی، رئیس موسسه تحقیقات جمعیت، و جمعی از اعضای هیئت علمی موسسه و کارشناسان و محققان علاقه‌مند برگزار شده است که در بخش ذیل به مهم‌ترین مباحث طرح شده پرداخته می‌شود.

بیان مسئله

روند تحولات فرهنگی و اقتصادی در ۶۵ سال گذشته همچون، افزایش مشارکت زنان در بازار کار غیرمعیشتی، افزایش امید زندگی و شهرنشینی با افزایش میانگین سن ازدواج همراه بوده است. هنر سیاست‌پژوهی کشف مهم‌ترین ریشه‌های علی مرتبط با این مسئله است که پیامدهایی منفی مثل افزایش فاصله بلوغ جنسی افراد تا پاسخ پایدار به آن، انحراف تأمین نیازهای عاطفی و کاهش دوره باروری دارد.

مطابق آمارها افزایش میانگین سن ازدواج زنان با سرعت بیشتری در مقایسه با روند افزایش سن ازدواج مردان داشته است.

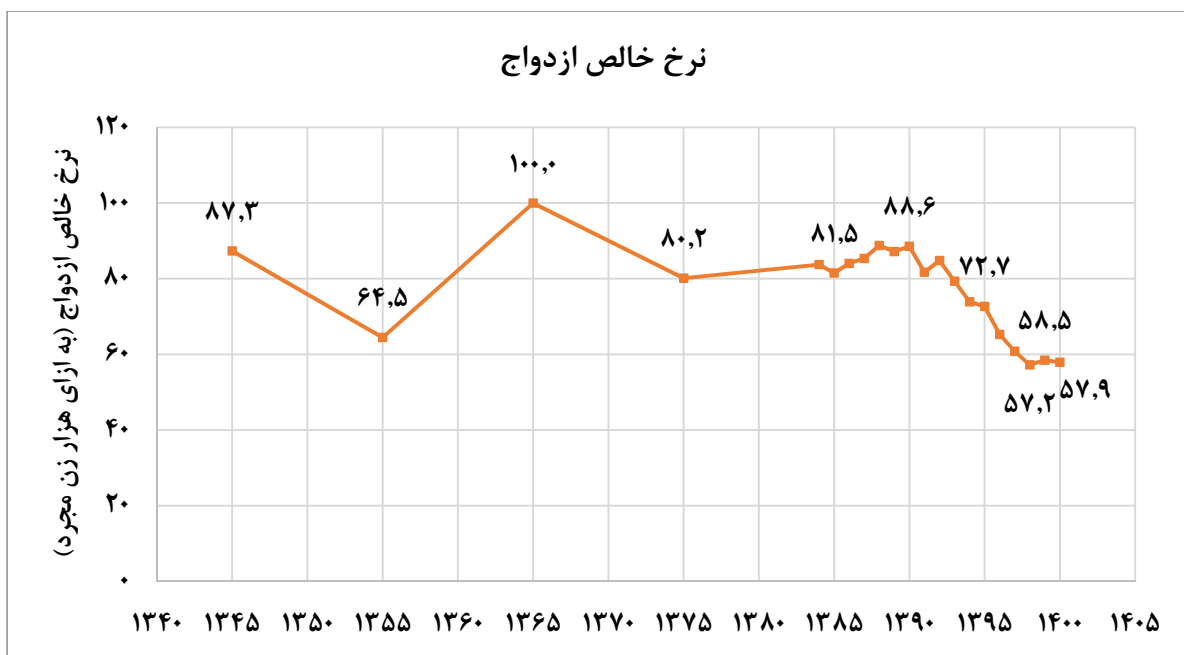
در فاصله‌ی سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۹۵ میانگین سن اولین ازدواج مردان ۲,۴ و میانگین سن اولین ازدواج زنان ۴,۶ سال افزایش داشته است. همچنین داده‌های سازمان ثبت‌احوال کشور نشان می‌دهد میانگین سن اولین ازدواج پسران و دختران در سال ۱۳۹۹ به ترتیب برابر ۲۷,۶ و ۲۳,۴ سال بوده است. (۱) (۲)

نمودار ۱- تغییرات میانگین سن در اولین ازدواج در سال‌های گذشته به تفکیک جنس

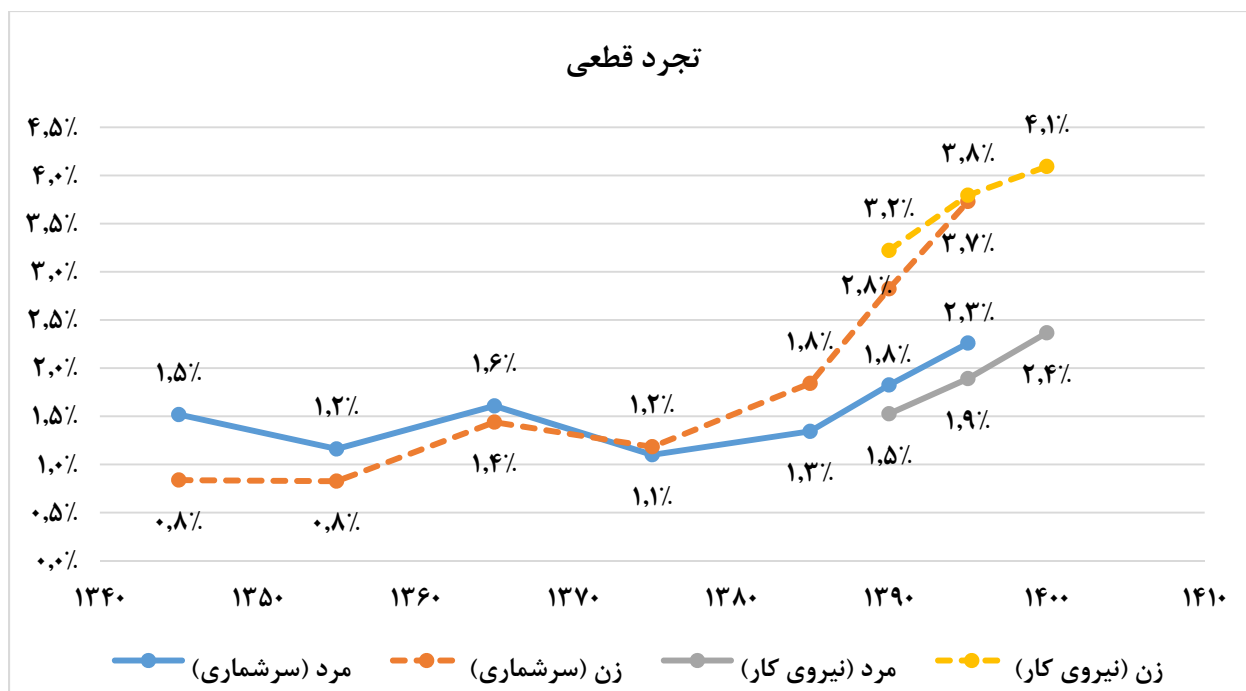
نرخ خالص ازدواج نیز از ابتدای دهه ۱۳۹۰ روندی نزولی داشته و در سال‌های انتهایی این دهه روی یک حد پایین تثبیت شده است. این نرخ از ۸۸ ازدواج به ازای هزار زن در سال ۱۳۹۰ با ۳۴ درصد کاهش به ۵۸ ازدواج به ازای هزار زن در سال ۱۴۰۰ رسیده است.

همچنین طبق آمارها، بیش از ۱۱,۶ میلیون دختر ۱۵ تا ۴۰ ساله و پسر مجرد ۲۰ تا ۴۵ ساله وجود دارد. این رقم، قشر بسیار بزرگی در جمعیت تشکیل می‌دهد و بنابراین پرداختن به مسئله ازدواج در سیاست‌گذاری، وزن بالایی دارد. (۲) (۳)

نمودار ۲- تغییرات نرخ خالص ازدواج در سال‌های گذشته

در ایران که فرزندآوری تنها در چارچوب ازدواج و تشکیل خانواده صورت می‌گیرد، افزایش بیش‌ازحد سن ازدواج و مجرد قطعی می‌تواند به لحاظ فرزندآوری پیامدهای منفی داشته باشد (۴). درصد افرادی که به سن مجرد قطعی رسیده‌اند پس از سال ۱۳۷۵ همواره روند صعودی داشته است؛ اما رشد مجرد قطعی میان زنان بسیار بیشتر بوده است تا جایی که در سال ۱۳۹۵ حدود وقوع این پدیده در بین زنان، ۷۰ درصد بیش از مردان است. نرخ مجرد قطعی مردان و زنان در سال ۱۴۰۰ به ترتیب ۲,۴ و ۴,۲ درصد بوده است. (۵) (۳)

نمودار ۳- تغییرات نرخ تجرد قطعی در سال‌های گذشته

موانع ازدواج

در بخش ابتدایی این نشست، موانع مختلف فرهنگی در حوزه ازدواج مطرح و در همین راستا، ذیل مفهوم سیاست فرهنگی برنامه هفتم به موارد زیر اشاره شد:

- اختلال در روش مطالعه و نامتناسب بودن روش با موضوع پژوهش و سلیقه‌محوری در نتیجه‌گیری پژوهش‌ها (نتیجه‌سازی) باعث شده در مسئله‌ی ازدواج موانع به درستی احصا نشود و کلیشه‌گرایی بر سیاست‌گذاری غالب شود.
- زنجیره عناصر فرهنگی جامعه شامل ارزش‌ها، باورها، هنجارها و رفتارها در ظاهر یکپارچه ولی در عمل گسسته و ناهمخوان هستند. در ذهن جوان ایرانی تصمیم برای ازدواج متناسب با ارزش‌های جامعه نیست؛ یعنی ارتباط بین این ارزش‌ها و رفتار افراد دچار شکاف شده است. این نشان از ضعف سیاست‌گذاری فرهنگی کشور طی سالیان گذشته است؛ البته این نکته به معنی زمان‌بر بودن اصلاح این فرآیند طولانی طی شده نیست.

- ترویج رویکرد فردمحور در فضای فرهنگی کشور که باعث شده رویکرد توجه به دیگری در سطح جامعه کاهش پیدا کند.
- ناهماهنگی در مثلث سیاستگذاری فرهنگی و پرداخت نامتناسب، مقطعی و گسسته به مولفه‌های بینش، گرایش و کنش افراد. در سیاست‌گذاری فرهنگی این سه مولفه باید هم‌زمان مورد توجه قرار گیرد.
- تاثیرات مخرب تولیدات رسانه‌ای-هنری و سریال‌های تلویزیونی بر باورهای افراد در قبال مسئولیت‌های خانوادگی.

راهکارها

راهکارهای پیشنهادی اساتید و کارشناسان برای رفع موانع ازدواج عبارت است از:

- ✓ تدوین یک بسته احیای ارزشی _ نگرشی در سطح جامعه که در دستگاه‌های مختلف برای راهبری سیاست‌های این حوزه مبنا قرار داده شود؛ مانند فرهنگ کنترل جمعیت در دهه ۱۳۷۰ و فرهنگ استفاده از کمر بند ایمنی در دهه ۱۳۸۰.
- ✓ تاکید سیاستگذاری بر اقشار زیر ۲۵ سال برای حل مسئله ازدواج؛ زیرا مخاطب سیاست‌های فرهنگی در درگاه‌های ارتباطی پس از گذشت از مرز سنی خاصی تأثیرپذیری مطلوب را نخواهد داشت.
- ✓ حاکمیت باید در حوزه ازدواج از نقش تصدی‌گری امور پرهیز کند و به تسهیل‌گری فعالیت کنشگران مردمی پردازد.
- ✓ متناسب‌سازی محتوای درس «مدیریت خانواده و سبک زندگی» با نیازهای مهارتی واقعی دختران و پسران و همچنین حذف این درس از مقطع دوازدهم (دوره‌ی آمادگی برای کنکور سراسری) و ارائه آن در مقاطع پایین‌تر تحصیلی.